

De gelijktijdigheid der dingen

Van Frouke Arns verscheen eerder
bij De Arbeiderspers:

De camembertmethode (poëzie, 2018)

Frouke Arns

De gelijktijdigheid der dingen

Roman

Uitgeverij De Arbeiderspers
Amsterdam · Antwerpen

Deze publicatie is tot stand gekomen mede dankzij een
projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Copyright © 2021 Frouke Arns

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt, door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze
ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij
De Arbeiderspers, Weteringschans 259, 1017 xj Amsterdam.

Omslagontwerp: Bram van Baal

Omslagfoto's: Jim Cumming/Getty Images en Shutterstock

Portret auteur: Rebecca van Veen

Typografie: Perfect Service

ISBN 978 90 295 4480 1 / NUR 301

www.arbeiderspers.nl

www.froukearns.nl

Diese Geschichte habe ich erfunden, um zu erzählen, wie es war.
– *Cabo de Gata*, Eugen Ruge

*Fremd bin ich eingezogen,
Fremd zieh' ich wieder aus.*
– *Winterreise*, Franz Schubert, tekst: Wilhelm Müller

*[...] En toch is ook de nacht niet
uitzichtloos, zolang er sneeuw ligt
is het nooit volledig duister, nee,
er is de klaarte van een soort geloof
dat het nooit helemaal donker wordt.
Zolang er sneeuw is, is er hoop.*
– 'Winter', Herman de Coninck
uit: *Zolang er sneeuw ligt*

Finnmark, winter 2013, de Sneeuwuil

Er is geen wind deze nacht. Het land is stil. De zee is stil. Grote ijschotsen drijven roerloos op het water, vormen grillige patronen; een atlas van de fantasie.

Ijskristallen vallen als kleine sterren uit de lucht. Gestaaag bedekken ze het land. Twee uur 's nachts en winter heeft witte doeken in de bomen gehangen, de vlaktes gedempt.

Verspreid over de kleine haven liggen de kotters voor anker. Hun stalen armen waarmee ze overdag de netten door het water slepen om heilbot, koolvis, roodbaars en zeewolf te vangen, zijn opgetakeld tot grote W's die zwart afsteken tegen de bemel. Hier wordt ook gevist op skrei, grote kabeljauw die in de winter langs de kust verschijnt om te paaïen. En op rode koningskrab natuurlijk, reuzenkrabben met monsterlijke afmetingen van wel twee meter doorsnee, die in de jaren zestig door de Russen zijn uitgezet in de Barentszee en die Gods woord wel erg letterlijk hebben genomen. In de bar van Hennes hangen foto's van toeristen die met een mengeling van trots en ontzag hun vangst met gestrekte armen voor zich uit houden.

In het water de vis en de krabben, in de grond het erts. De enige reden waarom dit godverlaten gebied zich destijds uit de vergetelheid heeft opgericht. Al meer dan een eeuw wordt het erts gedolven in de dagmijnen van Sydvaranger AS in Bjørnevatn en per trein vervoerd naar de haven van Kirkenes. In de hoogtijdagen, rond 1960, bracht deze in-

dustrie grote bedrijvigheid en perspectief. Welvaart, met spullen waar jullie mensen zo dol op zijn.

Dat is wel anders geweest hier. Want deze rafelrand van het oude continent, dit ijzige fjordenlandschap, was tijdens de Tweede Wereldoorlog het toneel van een bloedige strijd. Het verleden heeft hier diepe sporen nagelaten, in de grond, in het water, in de herinnering van hen die het nog weten en in de herinnering van hen die het verteld kregen uit eerste hand.

De zee, de lucht en het land spreken dezelfde taal aan beide kanten van de grens. De sneeuw is even wit, de regen even nat, de wind even guur. De lemmingen, muizen, eekboorns en de vis smaken eender; de bodem herbergt dezelfde geheimen. Maar jullie trekken grenzen, zeggen: dit is ons land, dit is ons thuis; hier geven we aan klanken betekenis, hier stichten we een verleden.

Het erts en de strategische ligging zijn dit gebied bijna fataal geworden. Stel je voor, de Duitse bezetter legerde hier zevenenwintigduizend jongens en mannen, op een inwonertal van achtduizend. Al dat opgefokte hormoongeweld ingekwartierd bij de lokale bevolking of opeengepakt in barakken, als haringen in een ton. Het landschap kleurde eerst groen en grijs van uniformen, later rood van bloed. Ruim driehonderd keer werd het gebied met luchtaanvallen door de Russen bestookt, samen met Malta het meest gebombardeerde gebied in heel Europa.

Ik heb het allemaal gezien, op mijn tochten boven deze contreien.

Hoe de inwoners hun toevlucht zochten in Andersgrotta, een bunker midden in het stadje. En hoe ze in de gevechtlinie tijdens de bevrijdingsacties van het Rode Leger in 1944 twee maanden lang als mollen in het ondergrondse gangenstelsel van Bjørnevåtn leefden. Driedui-

zend mensen. Nog hoor ik het gebuil van de baby's die daar het levenslicht zagen, elf stuks.

De Duitsers pasten bij hun aftocht de tactiek van de verschroeiide aarde toe. Nadat alle dampen waren opgetrokken en het Rode Leger als grote bevrijder werd verwelkomd, bleek er nog maar een dozijn huizen overeind te staan. Al het andere was met de grond gelijkemaakt.

Dat is lang geleden allemaal. De Rus veranderde van vriend in vijand toen het IJzeren Gordijn zich sloot, kort na de oorlog. Lange jaren voerde argwaan de boventoon, werd de grens streng bewaakt. Jullie zijn mensen met een geschiedenis, aan beide kanten van de tijd. Nu rijden jullie weer over elkaars wegen, bezoeken elkaars winkels, Russen kopen luiers in Noorwegen, Noren wodka in Rusland.

De zee is stil, de baai is stil. Het land is stil. Nog wel.

De houten huizen in het stadje verdragen gelaten het seizoen. Hun okergeel, roestbruin en ijsblauw, kleuren waardoor ze overdag zo'n pittoresk aanzicht krijgen, zijn overspoeld door het melkwit van de winternacht.

Binnen slapen de mensen in hun bed, opgekruld en warm. Misschien dromen ze.

Een kind spreekt een woord in zijn slaap, onverstaanbaar voor de moeder die even haar hoofd optilt, haar oren spitst en zich dan weer terug in het kussen laat vallen. Ergens kruipt iemand tegen een warme rug aan. Een ander ligt dwars in bed.

En er is één die ontwaakt. Ze zal de lamp aanknippen en uit bed stappen om op de veranda in de vrieskou een sigaret te roken. Een oude gewoonte. Maar deze keer zal alles anders zijn. Hij is onderweg.

Finnmark, winter 2013, Nizar

Zijn fietsbanden knerpen over de verse sneeuw. De jongen hoort alleen dat geluid en een suizen in zijn oren. Voelt het bonken van zijn hart in zijn keel. Hij probeert niet te diep in te ademen, de lucht bijt in zijn longen. Elke ademteug befrist in zijn sjaal die hij tot boven zijn neus heeft vastgeknoopt. Zijn ogen zijn tot spleetjes geknepen, de wimpers bepoedersuikerd met sneeuw. Tranen, die opwellen als het water uit de bron van Hammam Al Malik Al Zahir, bevroren op zijn oogbollen. Een flinterdun laagje ijs dat breekt, elke keer als hij knippert.

Er is geen levende ziel te bekennen. Hij schrikt als hij een ruisen hoort en dan een doffe dreun. Een pak sneeuw is van een boomtak op de grond geploft. Hoelang nog?

Arctische kou was een abstract begrip. Hij had op internet foto's van besneeuwde landschappen gezien, met lachende toeristen. Dik ingepakt, hun gezichten omlijst door de bontkraag van hun capuchons. Een rilling trekt door zijn lichaam. Nu voelt hij het in elke vezel, in elke cel, hoe kou zich ook als hitte kan manifesteren. Vuur en ijs strijden om inbeslagname van zijn spieren en weefsels. Zijn oren staan in lichterlaaie, zijn handen zijn bevroren.

Gelukkig had hij zijn in Moermansk gekochte winterjas, muts en sjaal gedragen toen hij gisteravond in het grensplaatsje Nikel

de kou in was gegaan, op zoek naar iets te eten. Zijn handschoenen zaten nog in zijn rugzakje dat hij in zijn pensionkamer op bed had laten liggen.

De vierkante bult in zijn broekzak was zijn portemonnee met tien briefjes van 20 dollar. Biljetten met het langwerpige, aristocratische gezicht van Andrew Jackson, de eerste Democratische president van de vs. The land of the free. Old Hickory noemden ze hem, had zijn vader Masud ooit verteld. Letterlijk betekende dat oude notenboom, maar in Jacksons geval sloeg het op zijn taaiheid en kracht. Hij had de beeltenis op de briefjes bestudeerd, waarop de oude notenboom wat vermoeid in de verte staarde. Eén wenkbrauw was borsteliger dan de andere. Hij leek wel opgeplakt.

Bij terugkomst ontdekte hij dat zijn kamerdeur was geforceerd. Iemand had zijn rugzakje gejat met daarin zijn paspoort, toeristenvisum en enkele honderden dollars en euro's in cash, opgerold en bijeengehouden door een dik elastiek van zijn moeder waarin nog wat zwarte haren zaten opgedraaid. Zijn telefoon die aan het infuusje hing, zoals zijn vader de oplader had genoemd, was samen met de stekker verdwenen. En daarmee ook zijn creditcard, die hij uit voorzorg in het mobielhoesje had gestoken.

Het koffertje lag geopend op de grond, kleren en toiletpullen eruit gewoeld.

Er logeerden nog drie andere figuren in het pension. Hij had ze bij het inchecken gezien, ze zaten rond een houtkachel in de kleine gemeenschappelijke ruimte. Met hun brede schouders voorovergebogen, hun flakkerende boeventronies gesteund in de kom van hun behaarde handen, staarden ze in het vuur. Een van hen had iets gemompeld. De anderen hadden hem gemonsterd en schamper gelachen.

Hij had vriendelijk geknikt naar de mannen.

‘Van wie leert gij manieren? Van de ongemanierden! Saadi,’ klonk de stem van zijn opa in zijn hoofd. Acuut had hij diep in zijn oor jeuk gekregen, een fantoomreactie, nu de warme raspende adem van zijn opa niet daadwerkelijk zijn gehoorgang had gekieteld.

Hij verdacht het drietal meteen toen hij de diefstal ontdekte. Maar wat kon hij beginnen? Als een bezetene doorzocht hij zijn karig gemeubileerde kamer, keek achter de gordijnen, trok ruw de kast open, verschoof de enige stoel, voelde onder het matras, tilde zelfs het versleten kleed op.

De rugzak was weg.

Verslagen zakte hij neer op zijn bed, en greep jammerend naar zijn haar, bonkte met beide vuisten hard tegen zijn hoofd. Hij schrok van zijn reactie, van het gekerm dat uit zijn binnenste opwelde. Om het geluid te dempen drukte hij zijn hand tegen zijn mond, beet hard in de muis van zijn duim. Hij voelde pas de pijn toen hij de donkerpaarse afdruk van zijn tanden in het vlees zag. Hijgend zat hij op de bedrand.

De adrenaline prikte in zijn aderen en zorgde voor precies dezelfde rilling als wanneer een honingbij te dichtbij kwam, en het gezoem of de nauwelijks waarneembare luchtverplaatsing van de vleugelslag de huid herinnerde aan de steek, het gonzen van het gif.

Rustig blijven, vermande hij zichzelf.

‘Omarm je verliezen,’ hoorde hij zijn vader zeggen. ‘Alles waar je niet aan doodgaat, maakt je sterker.’

Hij slikte. De borsjtsj die hij net onder fel tl-licht had gegeten in een restaurant om de hoek baande zich een weg naar boven. Met een paar stappen was hij bij de wc, zijn mond al gevuld met brokjes biet, aardappel, peen. Hoe had hij zo ontzettend stom

kunnen zijn om zijn kostbaarste bezit achter te laten, al was het maar voor een uurtje. De geur van de donkerrode smurrie in de wc-pot deed hem opnieuw kokhalzen. Hij scheurde enkele blaadjes van de toiletrol, veegde met het grauwe schuurpapier zijn kin af en spoelde zijn mond onder de kraan. Toen hij opkeek zag hij zijn vader in de spiegel.

Misschien had de eigenaresse van het pension het zelf gedaan, had ze de inbraak geënceneerd. Ze had immers vast een reservesleutel. Een chagrijnig, kortademig mens, met een morsig vest dat ze steeds over de uitgestrekte toendra van haar boezem trok. Het licht van het computerscherm had een spookachtige schijn op haar gezicht geworpen. Ze droeg aan elke hand een paar gouden ringen die bijna aan het zicht onttrokken werden door de vetkussentjes op haar vingers. Door de gerafelde pleister om haar duim schemerde een roestvlek. Ze had hem met haar kleine oogjes argwanend aangekeken toen hij zijn paspoort toonde en vooraf de kamer contant had betaald. Een veel te hoog bedrag voor de maffe ruimte die ze hem had gewezen.

Die kleine reparatie van het slot zou ze makkelijk kunnen betalen van het geld dat ze had buitgemaakt. Aangifte doen bij de politie was geen optie, wist hij. Hij, een ongewenste vreemdeling, een vluchteling, ze zagen hem aankomen. Nee, hij wilde geen gedoe met de politie of de pensionhoudster en al helemaal niet met die sinistere figuren.

Ineens wist hij dat er niets anders op zat. Hij moest zijn plan direct uitvoeren, hij had niets meer te zoeken in dit vijandelijke Russische gat. Een fiets moest hij hebben. De tocht ondernemen. Hij had zich graag nog wat beter voorbereid, was van plan geweest om de volgende dag te gaan, maar de diefstal bracht alles in een stroomversnelling.

De receptie was leeg en ook de drie mannen waren nergens te zien toen hij met zijn koffertje met zijn schamele bezittingen de trap afkwam, het halletje door sloop en met bonkende hoofdpijn de vriescel van de avond in stapte.

Tot zijn opluchting vond hij niet ver van het pension een fietswinkel. Er brandde nog licht en de deur was open. In de ruimte hingen dorre posters van blote vrouwen met duckfaces en nietjes in hun borsten. Het rook er naar tweedehands dingen.

De handelaar sprak een onverstaanbare taal. Hij had op zijn handpalm een bedrag geschreven en deze plechtig omhooggehouden, alsof hij een eed aflegde.

De jongen had geen roebels. Dollar okay?

De man had driftig geknikt toen hij hem enkele briefjes liet zien en grijnsde zijn doorrookte gebit bloot. Honderdtachtig dollar, een bespottelijk bedrag. Er viel niets af te dingen. Verslagen telde hij negen Old Hickories neer.

De handelaar keek hem geamuseerd aan, spreidde zijn armen, trok zijn schouders op, mimedede: en nu?

‘Kirkenes,’ had hij gezegd en de ander had geknikt. Hij meende dat er heel even een lichte schaduw over het gezicht van de man was gegleden, een wolkenzuchtje voor de zon, voordat de grijns weer op zijn gezicht verscheen.

Na de transactie ging de handelaar hem voor naar een hok, de fietsenstalling. Met een korte hoofdbeweging wees hij een fiets aan. Het was een gammel ding met een smal, glad zadel waar de vulling uitpilde. De remmen deden het en de banden waren hard, maar het licht ontbrak. De klem op de bagagedrager was roestig en had zijn spankracht grotendeels verloren, hield zijn koffertje in een machteloze greep. Het was de beste optie, de andere fietsen waren er slechter aan toe. De man gaf hem een fietslampje aan een klittenband dat hij om zijn bovenarm vast-

maakte. Alleen de knipperstand werkte nog. Toen hij opstapte zei hij 'Udachi'. Het woord kwam in wolkljes uit zijn mond.

Wiebelend had hij de eerste meters gefietst, maar hij werd teruggeroepen. De handelaar stond naast een pick-up en wisselde door het geopende raam enkele woorden met de chauffeur. Hij gebaarde dat hij zijn fiets in de laadbak moest tillen en wees in de verte, ten teken dat hij mee kon liften. De chauffeur boog opzij en opende het portier aan de bijrijderskant, gaf een bemoedigend klopje op de gescheurde stof van de zitting. Hij stapte in. De alcoholwalm en de rook in de auto benamen hem de adem.

Met zijn sigaret bungelend in zijn mondhoek had de chauffeur naar hem gegrijnsd en was luid toeterend weggereden. In de zijspiegel zag de jongen hoe de handelaar hen nakeek. Hij stond midden op straat, kaarsrecht en onbeweeglijk.

Udachi, beschermheilige van nachtelijke fietsers.

De wollen wanten had hij van de chauffeur gekregen. De man had ze uit de opklapbare armsteun gevist en ze achteloos in zijn schoot geworpen. De jongen had alleen geknikt en ze aangehouden; in gedachten kromden zijn vingers zich al om het stuur.

Het maakte hem niets uit of de Rus hem hielp uit medemenselijkheid of omdat hij hem, die vreemdeling, zo snel mogelijk zijn land uit wilde hebben. Hij was op weg, dát was wat telde. Maar na een tijdje, nadat ze de E105 waren op gedraaid, was de man een bospad in gereden en gestopt. De koplampen beschenen een spookachtig decor van besneeuwde sparren. Nu, wist de jongen, was zijn einde gekomen. De Rus zou hem beroven en doden en zijn bevroren lichaam zou pas in de lente diep in het bos gevonden worden door een houthakker of boswachter. Koortsachtig liep hij de scenario's na, er was geen vluchtkans, hij had niets om

zich mee te verdedigen. In paniek zochten zijn ogen de auto af naar een voorwerp waarmee hij de man zou kunnen afweren.

De Rus keek hem doordringend aan, boog toen naar het dashboardkastje en streek daarbij even langs zijn been. Hij haalde een stuk touw tevoorschijn, eindeloos lang, als een zijden doek uit een goochelaarshoed. Even dacht de jongen dat de chauffeur hem de strop reikte toen hij hem het slordig bijeengehouden touw gaf, maar hij wees op zijn koffertje en de fiets, maakte een wikkelbeweging. Hij gebaarde dat hij moest uitstappen en zijn fiets uit de laadbak halen. Hij had geen idee hoe ver het nog was naar de Russische grensovergang, Boris Gleb. Een plek die hij op Google Maps had opgezocht en enkele keren hardop had uitgesproken. Het klonk als de naam van een acteur uit een actiefilm.

De man maakte een bovenhandse armbeweging, alsof hij een sneeuwbal gooide, en bromde iets. Die kant op naar de grens, ja, hij begreep het wel.

Zijn gestamelde thank you ging verloren in de harde rockmuziek die nu uit de speakers klonk, de bassen deden de portieren trillen. Zonder hem nog een blik waardig te keuren stuurde de Rus de pick-up behendig achterwaarts het bospad uit en verdween in dezelfde richting van waaruit ze waren gekomen, hem in een dieselwalm en in duisternis achterlatend.

In het oplichtend rood van zijn fietslampje, dat hij met zijn mond vasthield om het koffertje met het touw op zijn bagagedrager te bevestigen, drong het pas echt tot hem door dat hij aan een beproving, of erger, was ontkomen. Niet dat er nog iets bij hem te halen viel, maar hij wist zeker dat de Rus met de gedachte had gespeeld. Hij had het in zijn ogen gezien. Trillend knoopte hij het touw vast, wiebelde aan het stuur om te zien of het koffertje stevig genoeg vastzat, duwde de fiets terug naar de hoofdweg.

Er was een zurige rookwalm in zijn kleren getrokken, alsof de Rus met hem meereisde om hem eraan te herinneren dat hij niets meer te willen had en overgeleverd was aan de grillen van vreemden.

***

Hij spant de spieren van zijn handen aan en laat los, spant aan en laat los. Ze worden niet warm. Zijn lichaam is nu doordrongen van een kou die hem verdooft, bijna bekoort. Waar is de grens? Hij is een knipperende rode stip in het witte landschap.

Hij fietst midden op de weg, parallel aan het bevroren meer, en volgt in het schijnsel van de maan het flauwe, bijna dichtgesneeuwde spoor van de laatste auto die hier moet hebben gereden. De laag onder de verse sneeuw is bevroren en op sommige plekken glad. Regelmatig houdt hij zijn voeten bij de grond om niet weg te glijden.

Een keer ziet hij een donkere schim de weg oversnellen; een haas of een vos.

In de lucht het langgerekte gegak van een vlucht wilde ganzen op weg naar een zuiden.

***

Er waren dagen geweest van zon, van rijpe vijgen en muziek. Een ander tijdperk, enkele jaren geleden nog maar. Zijn vader die de *oed* bespeelde, samen met zijn moeders neef Rafiq, tokkelend op de *quanoun* in de schaduw van de boom in hun tuin.

Jamahl, die met gesloten ogen zachtjes meeneuriëde. De schaduwen van de blaadjes dansten in het lommerrijke licht als puzzelstukjes over zijn gezicht. Hun vriendschap was destijds pas net begonnen.

Familie en vrienden zaten aan tafel en luisterden naar het klaaglijk gezang van de mannen. Ze spraken met gedempte stem over sport en over het onderwerp dat je moest benaderen zoals een inker zijn bijen, kalm en op je hoede, omdat je nooit wist óf en waar je gestoken zou worden: de politiek.

Er hing lente in de lucht, maar daarmee ook de kans op voorjaarsstormen.

‘De mensen laten zich niet langer knechten, de geest is uit de fles. Kijk maar naar onze broeders in Tunesië, in Egypte en Libië. De mensen willen vrijheid, democratie, betere kansen, minder corruptie. En geef ze eens ongelijk. We staan aan de vooravond van grootscheepse verandering,’ zeiden de optimisten.

‘Ook bij ons zal een opstand verstrekkende gevolgen hebben. De woede zal zich als koudvuur een weg naar het merg van ons land vreten. Het doel is nobel, maar de weg erheen zal lang en pijnlijk worden,’ wisten de realisten.

‘We zullen verblind worden als in een zandstorm en niet meer kunnen zien wie vriend en wie vijand is. In de chaos zullen zich krachten bundelen die – als het stof is neergedaald – ons terug doen verlangen naar dagen van weleer,’ voorspelden de pessimisten.

Zijn opa boog zich naar hem toe en goot met schorre fluisterstem een van zijn citaten in zijn oor. *‘Wie verstandig is, geeft nooit raad; want hij weet dat alle uitkomst onzeker is. Saadi?’*

Hij was opgegroeid met de spreuken en aforismen van zijn opa, die altijd de bron erbij vermeldde, meestal een dichter. Vroeger gruwde hij vooral van de warme adem in zijn oor, die stevast tot een ondraaglijke jeuk diep in zijn gehoorgang leidde. Maar naarmate hij ouder werd begon hij de toevoegingen van zijn opa te begrijpen en te waarderen. Ze werden een kompas waarop hij zijn koers mede bepaalde. In gedachten hoorde hij vaak de stem van de oude man.

Er waren schalen vol eten, *fatoush* en *tabouleh*, *kibbeh*, *köfte* en *shish taouk*. Citroenlimonade. En brood, geurig brood, het deeg gekneet door de gerimpelde handen van zijn oma. Het water loopt hem in de mond bij de gedachte aan *ma'loubeh*, 'omgekeerd', of 'opsekop' zoals ze het thuis noemden. Het meesterwerk van Amira, zijn moeder. Een gerecht met rijst, aubergine en kip, dat ze speciaal voor hem bereidde op bijzondere dagen. Het lijkt zo lang geleden, alsof het niets met hem te maken heeft, alsof hij het kent uit een film.

Hij zou aan de universiteit van Damascus gaan studeren, waar zijn vader ook doceerde. Literatuur, bron van schoonheid en troost. Venster op verleden, heden en toekomst.

***

De ochtend van zijn vertrek, nog geen week geleden, had hij naar zijn moeder gekeken, hoe ze de stoep voor hun huis sneeuwvrij maakte. Een zeldzaam beeld, sneeuw in Damascus. De sneeuwstorm die over de stad was getrokken had het absurde van de dagelijkse realiteit voor hem alleen maar benadrukt. Heel even koesterde hij de gedachte dat er van hogerhand was besloten om al het bestaande uit te wissen, zoals de leraar vroeger in de klas met een grote zwaai de moeilijke sommen van het bord veegde, waardoor ze nooit hadden bestaan. Dat er een schone lei was.

Maar de rotte plekken schemerden al snel door het witte kleed heen, ja, de sneeuw vestigde juist de aandacht op de ellende. De beschadigde gebouwen leken in hun ragfijne witte mantel nog gehavender en desolater. De sneeuw accentueerde ook het asgrauw in de gezichten van de mensen, de lijnen leken scherper, de groeven dieper.

'Laat mij dat doen,' had hij aangedrongen, maar ze had hem weggejaagd met een halfbakken sneeuwbal. Haar handen die al-

tijd zacht voor hem waren geweest moesten bezig blijven, altijd in beweging. Zelfs 's avonds als ze uitgeput voor de tv neerviel draaiden haar vingers onophoudelijk aan haar trouwring, alsof ze zichzelf opwond voor weer een nieuwe dag.

Ze zou na terugkomst van de markt thuishkomen in een leeg huis, haar boodschappen wegleggen en aan de was beginnen. Misschien zou er een buurvrouw of vriendin langskomen met wie ze zwarte thee dronk, gezoet met veel suiker en soms een extra lepel honing uit de voorraad van zijn vader. Zelfgemaakte baklava eten, alles opgediend op een dienblad dat ze met een van haar befaamde mozaïeken had versierd. De minister van Binnenlandse Zaken, zoals zijn vader haar liefkozend had genoemd, hield vast aan haar vertrouwde routines, bestierde haar huishouden zoals ze dat altijd had gedaan, nauwgezet en met trots.

Haar ministerie stond nog recht overeind.

's Middags zou ze rusten op de met bonte kussens bezaaide bank in de woonkamer.

En al die tijd wist ze nog van niets, leefde ze in de veronderstelling dat haar enige kind op de universiteit was. Hij vroeg zich af of zijn schuld voelbaar was in huis, dat die tastbaar als een laagje stof op het notenhouten dressoir in de ouderslaapkamer was neergedwarreld.

Het dressoir waar haar trouwfoto op stond in een goudkleurig lijstje. Daarnaast een foto van hem, als tienjarige aan de tuintafel, met een schort van zijn moeder om, een hamer in zijn hand.

De envelop, met de brief die hij aan haar had geschreven, onder haar hoofdkussen.